

ALÎ EMÎRÎ HATIRASINA
ULUSLARARASI
VIII. KLÂSİK TÜRK EDEBİYATI
SEMPOZYUMU

Prof. Dr. Atabey KILIÇ
Doç. Dr. Ahmet TANYILDIZ
Öğr. Gör. Dr. Abdülkadir DAĞLAR
Okt. Mustafa Uğurlu ARSLAN
Arş. Gör. Mustafa ATİLA

T.C.
DIYARBAKIR VALİLİĞİ

DICLE ÜNİVERSİTESİ
EDEBİYAT VE SANAT TOPLULUĞU

ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
KLÂSİK TÜRK EDEBİYATI TOPLULUĞU

DICLE ÜNİVERSİTESİ
BİLİMSEL ARAŞTIRMA
PROJELERİ BİRİMİ

T.C.
DİYARBAKIR VALİLİĞİ

T.C. DİYARBAKIR VALİLİĞİ KÜLTÜR SANAT YAYINLARI: 15

Diyarbakır Valisi

Hüseyin AKSOY

Genel Koordinatör

Ahmet DALKIRAN
(Diyarbakır Vali Yardımcısı)

Genel Koordinatör Yardımcısı

Mustafa TEMEL
(Proje Genel Koordinatörü)

Proje Ekibi

Güldan ÖZGÜN
Mesut YAVUZ
Pınar GÜRHAN KILIÇ
Yeşim SERT ÖZKUL
Zafer LAÇİN

T.C. Diyarbakır Valiliği

www.diyarbakir.gov.tr
www.diyarbakirkulturturizm.org
www.diyarbakircazibe.com

ISBN:978-605-149-633-7

KASIM 2014

Grafik Tasarım - Baskı

A grafik

Diclekent Bulvarı 83. Sk. Şeker Apt. Altı Kayapınar/DİYARBAKIR

Tel : 0412 237 27 07

Fax: 0412 237 27 06

© Bu kitap, Diyarbakır Valiliği'nin Kalkınma Bakanlığı tarafından desteklenen "Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı" kapsamında uygulanan "Diyarbakır Kültürel Mirasın Tanıtımı Projesi" ile hazırlanmıştır. Bütün yayın hakları saklıdır. Kitapta yer alan yazılar ve görseller telif sahibinin izni olmaksızın kısmen ya da tamamen basılamaz ve çoğaltılamaz.

Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî'nin Pendnâmesi'nde Ayet ve Hadis İktibasları

Yrd. Doç. Dr. Şerife UZUN

Kastamonu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kastamonu
serifeuzun37@hotmail.com

ÖZET

Kur'an-ı Kerim, Klasik Türk edebiyatının kaynakları arasında hiç şüphesiz ilk sırada yer almaktadır. Hadis-i şerifler ise Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci kaynaktır. Klasik Türk edebiyatında hemen hemen her şair, az veya çok ayet ve hadislerden faydalanmıştır. Ancak bunların kullanım biçimleri ve fonksiyonları pek çok şairde, hatta aynı şairin şiirleri arasında bile farklılık arz edebilir. Şairlerin büyük bir kısmı şiirlerinde anlatmak istedikleri duygu ve düşünceleri kuvvetlendirmek için ayet ve hadislerin kutsiyetinden faydalanma yoluna gitmişlerdir. Böylece sözün ve ifadenin etkileyiciliğini ve geçerliliğini artırmaya çalışmışlardır. Diyarbakırlı şair Ahmed

Mürşidî ahlakî bir mesnevî olan Pendnâme adlı eserinde sosyal hayata dair hemen hemen her konuyu farklı başlıklar altında ele almıştır. Bu konulara açıklık getirirken ayet ve hadislerle düşüncelerini desteklemiştir. Bunu bazen ayet ve hadisi lafzen iktibas ederek bazen manen iktibas ederek yapmıştır. Ancak tespit ettiğimiz hadislerin çoğu sahih hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Buna rağmen eserin tamamına bakıldığında ayet ve hadislerin çokluğu dikkat çekmektedir. Bildiride Pendnâme'de yer alan ayet ve hadis iktibaslarının tasnifi ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Mürşidî, Pendnâme, İktibas, Ayet, Hadis

18. yüzyılın mutasavvif âlim ve şairlerinden Ahmed Mürşidî Diyarbakırlıdır. Şair hakkında en geniş bilgiyi Ali Emirî Efendi vermektedir. Buna göre küçük yaşta anne ve babadan yetim kalan Ahmed Mürşidî önce dönemin ilimlerini tahsil etmiş, daha sonra tasavvufî anlamda Birecikli Uşşâkî şeyhlerinden Şeyh Ebu Bekir Efendi'ye intisap etmiştir. (Adak, 2012; 61)

Ahmed Mürşidî hayatını irşâdla geçirmiştir. Bu yüzden çevresinde sevilen bir kişiliğe sahiptir. Geniş bir halk kitlesine hitap eden şair, Müslümanlığın fikrî ve ahlâkî değerlerini insanlara ulaştırmaya çalışmıştır. Ahmed Mürşidî bütün eserlerini mesnevî nazım şekliyle yazmıştır. Mesnevi nazım şeklinin, dinî ve ahlâkî konuları işlemeye daha uygun olması, bunun sebebi olarak gösterilebilir. Ayrıca eserlerinde sade ve anlaşılır bir dil kullanan şair, yazdıklarının halk tarafından anlaşılmasını amaçlamış olmalıdır. Şair, eserlerinde Ahmedî, Mürşidî ve Âmidî mahlaslarını kullanmıştır. Bunların içinde en çok kullandığı ise Ahmedî mahlasıdır. (Türkeri, 1999; VII)

Ahmed Mürşidî'nin mesnevilerinden biri olan *Pendnâme*, yıllarca Ahmed-i Bicân'a atfedilmiş, fakat daha sonra bu eserin Ahmed Mürşidî'ye ait olduğu anlaşılmıştır. Eser, *Ahmediyye*, *Muhammediyye* ya da *Kitâb-ı Mürşidî* olarak bilinmektedir. Mesnevi nazım şekliyle yazılmış olan bu eser ahlâkî mesneviler içerisinde kabul edilmektedir. (Yeniterzi, 2007;461). Eser klasik mesnevî şeklinde tertip edilmemiştir. Bu yüzden tevhid, münâcât, na't gibi başlıklar yoktur. Şair ele aldığı konulara farklı başlıklar altında yer vermiş; dinî, ahlâkî ve tasavvufî konuların yanında sosyal konuları da işlemiştir.

Pendnâme, "mebhas" adı verilen bölümlerden oluşmaktadır. Bu bölümlerde; fakirlik, dünya malı, beş vakit namaz, bekârlık, evlilik, ana-baba hakkı, komşu hakkı, eşlerin hakları, namus, rızık, açgözlülük, zenginlik, haramlar, emanet, devlet yönetimi, cömertlik, misafirlik, ihanet, rıza ve sabır, fitne ve fesat, dedikodu, övünme ve ayıplama, kibir ve kıskançlık, şeytan, tövbe ve istiğfar, iman, günahlardan kaçınmak, dua, şükür ve hamd, nefsin çeşitleri, Kur'an okuma, hasret, gözyaşı, Allah'ı anmak, ilahî aşk, tütün, Peygamber aşkı, salavat, peygamberlerin mucizeleri, velilerin kerametleri, mecnunun sözleri ve halleri, cifr, simyâ, sihir, ümmetin övgüsü, âlimler, ölüm, kabir, dünyayı kötüleme, kıyamet, mahşer ve mizân, zekât vermeyenler, alışverişte hile yapanlar, yalan yere şahitlik edenler, şahitlikten kaçınanlar, zina edenler, komşusunu incitenler, saz çalanlar, yetim malı yiyenler ve cennete girecek kadınlar gibi konular işlenir. Ayrıca bu bölümlerin arasına zaman zaman kasideler serpiştirilmiştir.

Pendnâme üzerine yapılan pek çok çalışma vardır. Makale, derleme, ve tez olarak bir çok kez ele alınan eserin son olarak M. Sait Mermutlu tarafından *Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî, Pendnâme* adıyla tenkitli neşri yapılmıştır. Bildiriyi hazırlarken bu yayını esas aldık.

Ahmed Mürşidî ve eserleri, klasik Türk şiirinin sadece saraya yakın olan edebiyatçılar tarafından oluşturulmadığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Zira Diyarbakır gibi İstanbul'dan epeyce uzak bir bölgede yaşamış olmasına rağmen temiz bir Türkçe ile eserler vermiş olması, ayrıca insanlar tarafından hem yaşadığı dönemde hem sonrasında ilgi görmüş olması bunu göstermektedir. Bildiride; Ahmed Mürşidî'nin *Pendnâme*'sinde yer alan ayet ve hadis iktibasları ele alınmaktadır.

A. PENDNÂME'DEKİ AYET İKTİBASLARI¹

Kur'an-ı Kerim, klasik Türk edebiyatının kaynakları arasında hiç şüphesiz ilk sırada yer almaktadır. Özellikle ahlâkî mesnevilerde Kur'an-ı Kerim'den yapılan iktibaslar önemli bir yer tutmaktadır. Bilindiği üzere iktibas; bed' ıstilahında ayetten, hadisten alınan bir parça ile sözü güzelleştirmek ve anlamı güçlendirmek demektir. (Tâhirü'l-Mevlevî, 1994: 61). Ahmed Mürşidî *Pendnâme*'de pek çok ayeti iktibas etmiştir. Bunların bir kısmını lafzen, diğer bir kısmını ise manen iktibas etmiştir.

1. Lafzî İktibaslar

Ahmed Mürşidî *Pendnâme*'de dört ayeti altı farklı beyitte lafzen iktibas etmiştir.

¹ Bu bölümde yer alan mealler için bk. *Kur'an-ı Kerim Açıklamalı Meâli* (2008), Ankara: TDV Yayınları

1.1. Nefahtü fihî min rûhî

Hani Rabbin meleklere, "Ben kuru bir çamurdan, şekillendirilmiş balçıktan bir insan yaratacağım. Onu düzenleyip içine ruhumdan üflediğim zaman, onun için hemen saygı ile eğilin" demişti. (Hicr,15/29)

Ahmed Mürşidi eserinin giriş kısmından hemen sonra toplumsal konulara yer vermiştir. İlk olarak fakirlik konusu işlemiştir. Bunun ardından dünya mülkünün geçiciliği ve aldatıcılığını ele aldığı bölümde ise insanın gerçek değerinin sahip olduğu dünya malından değil, Allah Teâlâ'nın ona verdiği hasletlerden kaynaklandığını dile getirmiştir. Bu düşüncesini;

Nefahtü fihî min rûhî diyüpdür

Melekler atana secde kılupdur (s.35)²

beytiyle desteklemiştir. Zira çamurdan yaratılmış olan insanı, kendisine melekleri secde ettirecek kadar yücelten değer, ona Allah Teâlâ'nın ruhundan üflenmiş olmasıdır.

1.2. Ahsen-i takvîm

Biz insanı en güzel biçimde yarattık...(Tîn, 95/4)

Ayette geçen *ahsen-i takvîm* tamlaması müfessirler tarafından *en güzel biçim* anlamında çevrilmiştir. Bu ifade Allah Teâlâ'nın insanı en güzel ve en mükemmel biçimde yarattığını göstermektedir. Böylece insan yaratılmış diğer varlıklar arasında müstesna bir yere sahip olmuştur. Yaratılmışların en mükemmeli olan insanda bulunan bu güzelliğin kaynağı olarak Allah'ın onu kendi eliyle yaratıp ruhundan üflemesi, kendi suretinde yaratması ve onu yeryüzünde halife kılması gibi lütuf ve ihsanları gösterilmektedir. Ayrıca insanın pek çok sıfatı, ilâhî sıfatların yansımaları ve tecellileridir. (Karaman ve diğ., 2006: V/647)

Kur'an-ı Kerim'de Tîn suresinde geçen *ahsen-i takvîm* ifadesi *Pendnâme*'de hem "Kibir ve Kıskançlık" bölümünde;

Ahsen-i takvîm didi bu cinse ad

Mahlûkâta bildürüp itdi murâd (s.168)

hem de "Şükür ve Hamd" bölümünde zikredilir:

Mahlûkâtın yegreki kıldım sizi

Ahsen-i takvîm deyü andım sizi (s.212)

1.3. Lâ taknatû min rahmetî

De ki: "Ey kendilerinin aleyhine aşırı giden kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Şüphesiz Allah, bütün günahları affeder. Çünkü O, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir."(Zümer, 39/53)

İnsanoğlu günah işleme vasfına haizdir. Hatta zaman zaman bu günahların bağışlanması konusunda ümitsizliğe düşüldüğü de olur. Ancak Allah Teâlâ merhamet sahibidir ve kendisinin rahmetinden ümit kesilmemesini bildirmiştir.

Ahmed Mürşidi konuyla ilgili ayetin *Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin* bölümünü hem "Tanrı'ya Yalvarış" bölümünde hem de "Allah'ı Anma" bölümünde iktibas etmiş, ayrıca bu beyitlerde kendisinin ümitvâr olduğunu ve o rahmete erişeceğine inandığını ifade etmiştir:

Sen didüñ lâ taknatû min rahmetî

Ben ümîdvâram o va'd u minneti (s.185)

2 Bildiride yer alan beyitler M. Sait Mermutlu, *Diyarbakırlı Ahmed Mürşidi*, Pendnâme, İstanbul, 2012. adlı eserden alınmıştır. Bu yüzden beytin yanında yalnız eserin sayfa numarası verilmiştir.

Söyledin lâ taknatû min rahmeti

Hüsn-i zannım var bulam ol rahmeti (s.240)

1.4. İlâ Rabbike fergab

Ancak Rabbine yönel ve yalvar. (İnşirah, 94/8)

Ahmed Mürşidi Allah için dökülen gözyaşının faziletine de bir bölüm ayırmıştır. Bu bölümde geçen;

Hak bize Kur'ân ile gösterdi yol

Kim ilâ rabbike fergab didi ol (s. 233)

beytinde yukarıdaki ayeti iktibas etmiştir. Zira Allah Teâlâ insanın gerek çalışmasında gerek ibadetinde yalnız kendisine yönelmesini, her işini öncelikle O'nun rızasını gözeterek yapmasını, ne diliyorsa O'ndan dilemesini emretmiştir.

2. Manevî İktibaslar

Pendnâme'de beş farklı ayet manen iktibas edilmiştir.

2.1. (Resûlüm!) Biz seni âlemlere ancak rahmet olarak gönderdik. (Enbiyâ, 21/107)

Eserin giriş kısmında müstakil bir na'f yoktur ancak Hz. Peygamber (sav)'den bahsedilen bölümde klasik edebiyatta en sık zikredilen ayetlerden biri olan yukarıdaki ayet iktibas edilmiştir. Zira Hz. Peygamber (sav) Allah Teâlâ tarafında âlemlere rahmet olarak gönderilen bir elçidir. O insanları merhametiyle kuşatmış, insanlar arasında sevgi ve kardeşliği yerleştirmeye çalışmıştır. Bu nedenle O'nun en çok öne çıkan yönü rahmet peygamberi olmasıdır. Bu ayetin geçtiği beyit şöyledir:

Seni 'âlemlere rahmet yaratdum

Kamu mahlûkâtım üzre 'âlî itdüm (s. 21)

2.2. Ey iman edenler! Mallarımız ve evlatlarımız sizi, Allah'ı zikretmekten alkoymasın. Her kim bunu yaparsa, işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir. (Münâfikûn, 63 /9)

Ahmed Mürşidi, toplumun en temel sıkıntılarında biri olan "Fakirlik" konusuyla ilgili olarak söylediği;

Söyledi Kur'ânda Rabb-i Zül-celâl

Mâl-ı dünya fitnedür ehl ü 'ayâl (s.23)

beytinde bu ayete atıf yapmıştır. Zira insanın nefsi dünya nimetlerine meyyaldir. Onları hayatın merkezine koymak insanı ibadetten ve Yaratıcı'yı anmaktan alıkoymaz. Şair bu gerçeğe dikkat çekmiştir.

2.3. Ey iman edenler! Zannın birçoğundan sakının. Çünkü zannın bir kısmı günahdır. Birbirinizin kusurlarını ve mahremiyetlerini araştırmayın. Birbirinizin gıybetini yapmayın. Herhangi biriniz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı? İşte bundan tiksindiniz! Allah'a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah tövbeyi çok kabul edendir, çok merhamet edendir. Hucûrât, 49/12

İnsanların en sık işlediği günahlardan biri dedikodudur. "Dedikodu" başlığı altındaki bölümde şair, gıybetin insan eti yemekle eş değer olduğunu ifade etmiş, bunun da ayet ve hadislerden delilinin olduğunu belirtmiştir:

Gıybet âdem lahmıdır didi Celil

Var buna âyât ehâdîsden de'îl (s.152)

2.4 Mürselât, 77/20-23

Biz sizi bayağı bir sudan (meniden) yaratmadık mı? Sonra onu belli bir süreye kadar sağlam bir yerde (ana rahminde) tuttuk. Sonra da ona ölçülü bir biçim verdik. Biz ne güzel biçim verenleriz!

“Kibir” bölümünde şair insanın aslının ne olduğunu ifade ederken konuyu yukarıdaki ayete dayandırmış ve şu beyitlerle ifade etmiştir:

Şol iki meni su ile olmsan

İki cîfe su yoluyla gelmisen

Ata zahrında halâs itdi seni

Ana rahminden yoğırmuş ol teni (s. 179)

2.5. Hucurât, 49/10

Mü'minler ancak kardeşlerdir. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin. Allah'a karşı gelmekten sakının ki size merhamet edilsin.

“Şükür ve Hamd” konusunun işlendiği bölümde şair mü'minlerin birbiriyle kardeş kılındığı bu ayeti manen iktibas etmiştir:

Didi mü'min hakkına ol Müste'ân

Oldı kardaş birbirine mü'minân (s.209)

B. PENDNÂME'DEKİ HADİS İKTİBASLARI

Hadis-i şerifler, dinin, tasavvufun ve edebiyatın temel ıstılahları konusunda şüphesiz ki Kur'an-ı Kerim'den sonra ikinci kaynaktır. Klasik Türk edebiyatında şairlerin büyük bir kısmı şiirlerinde anlatmak istedikleri duygu ve düşünceleri kuvvetlendirmek için hadis-i şeriflerin kutsiyetinden faydalanma yoluna gitmiştir. Böylece sözün ve ifadenin etkileyiciliğini ve geçerliliğini artırmaya çalışmışlardır. Klasik Türk edebiyatına ait metinler incelendiğinde pek çok hadis-i şerifin kısmen veya tamamen zikredildiği veya pek çoğuna da dolaylı olarak telmihlerde bulunulduğu görülmektedir. Bu durum ahlâkî mesnevilerde de oldukça yaygındır.

Ahmed Mürşidi de *Pendnâme*'sinde ele aldığı konuları güçlendirmek için sık sık hadislere başvurmuştur. Ancak bunu yaparken hadislerin sahih olup olmadığına özen gösterdiği söylenemez. Zira Hz. Peygamber (sav)'e atfettiği pek çok söz *Kütüb-i Sitte* de denilen ve en güvenilir hadis kaynakları olarak kabul edilen altı hadis kitabında geçmemektedir. Bunun dışında kalan pek çoğu da bu kaynaklarda yer almayan ancak yaygın kanaatin hadis olarak kabul ettiği rivayetlerdir. Sahih hadisler de yadsınamayacak kadar fazladır.

1. Lafzî İktibaslar

1.1 Kad zelle men tama'a ve kad azze men kana'a

Tamah eden kişi zelim, kanaat eden kişi aziz olur.

Ahmed Mürşidi *Pendnâme*'de dört hadisi lafzen iktibas etmiştir. Bunların ilki “Fakirlik” bölümünde geçmektedir:

Fahr-i Âlem didi 'azze men kana'

Hem buyurdı dahi zelle men tama' (s. 25)

Nakıs olarak iktibas edilen bu sözün hadis olduğu muallaktır. Zira kaynaklarda bu söz Hz. Ali'ye atfedilmektedir. Ahmed Mürşidi “Fahr-i Âlem” sıfatını eserin tamamında Hz. Peygamber için kullanmıştır

ki zaten bu vasfın herkes tarafından ona ait olduğu da bilinmektedir. Dolayısıyla bu söz eserde hadis olarak iktibas edilmiştir.

1.2 Rabbi'ğ-firli ve limen iğtebtuhu

Gıybetin kefareti, gıybet edilenin mağfireti için dua etmektir. Yâ Rabbi, beni de gıybet ettiğim kişiyi de affet.

Şair Hz. Peygamber (sav)'in hadisini önce olduğu gibi söylemiş sonra da onun manasını vermiştir:

Rabbi'ğ-firli ve limen iğtebtuhu

Sadaka Resûlu'l-lâhi fi mâ kâl

Ya'ni afv eyle beni hem anlari

Gıybetini itdiğüm ol cânları (s.153)

“Dedikodu” bölümünde geçen bu söz de hadis kaynaklarında geçmemektedir. Gıybet konusunun işlendiği dinî kaynaklarda bu şekilde dua edilmesi tavsiye edilmiştir ancak bunun hadis-i şerif olduğuna dair muteber bir rivayet bulunmamaktadır.

1.3. İnneme'l-a'mâlu illâ bi'n-niyât

Ameller ancak niyetlere göredir; herkesin niyeti ne ise eline geçecek odur.³

“Kibir ve Kıskançlık” bölümünde geçen bu hadis-i şerifi Ahmed Mürsîdî hem lafzen iktibas etmiş hem de arkasından manasını vermiştir:

Dimedî mi ol Resûl-ı Pâk-ı Zât

İnneme'l-a'mâlu illâ bi'n-niyât

Ya'ni her 'amel niyyet üzre olur

Niyyetinde her nedir anı bulur (s.163)

1.4. Levlâke levlâk lemâ halaktü'l-eflâk

Sen olmasan, sen olmasan; felekleri yaratmazdım.⁴

Lafzî iktibasların sonuncusu ise bir hadis-i kutsîdir. Bilindiği üzere Hz. Peygamber (sav)'in kendi sözlerinin dışında manası Allah Teâlâ'ya ait olan sözleri vardır. Bu İlâhî ve Rabbânî sözlere ise *hadis-i kudsî* denilmektedir. (es-Sâlih, 1973: 1-8) Bu hadis “Peygamber Aşk”ın ele alındığı bölümde de geçmektedir:

Gelüpdür şânına levlâke levlâk

Seni halk itmesem olmazdı eflâk (s.252)

Klasik edebiyatta en sık kullanılan hadislerden biri olan bu hadiste Allah Teâlâ Hz. Peygamber (sav)'e hitap etmekte ve kâinatın yaratılışının yegâne gayesinin O'nun yüce zatı olduğunu ifade etmektedir.

Aynı hadis-i kudsî daha önce “Beş Vakit Namaz” bölümünde manen iktibas edilmiştir:

Fahr-i Âlem vardı mi'râc eyledi

Hâlık-ı Âlem ana ne söyledi

Sen Habîbinsin ve hem Fahr-i Cihân

Senden ötri kılmuşam kevn ü mekân (s.41)

3 Buhârî, Bedî'ü'l-vahy 1; Müslim, İmare 155; Ebu Davud, Talak 11.

4 Aclûnî, Keşfü'l-Hafâ, C.2, s.232, Hadis No: 2123.

2. Manevî İktibaslar

Pendnâme'de iktibas edilen hadislerin büyük çoğunluğu manen iktibas edilmiştir. Bu hadisleri eserde yer aldığı sıraya göre inceledik:

2.1 Her peygamberin cennette bir arkadaşı vardır. Benim arkadaşım da Osman'dır.⁵

Pendnâme'de klasik mesnevî tertibine uygun olarak tevhid, münâcat ve na't gibi türler yer almamaktadır. Ancak eserin girişinde birkaç beyitle bu konulara değinilmiştir. Bu bölümde dört halifeye övgü de yer almaktadır. Hz. Osman'dan bahsedildiği beyitlerde Hz. Peygamber (sav)'in yukarıdaki hadisi iktibas edilmiştir:

Anuñ şânında didi şâh-ı devrân

Refikimdür benim cennette 'Osmân (s. 21)

2.2. Ben ilmin şehriyim, Ali de onun kapısıdır.⁶

Eserin giriş bölümünde Hz. Ali'den bahsederken onunla ilgili sıkça zikredilen bu hadis alınmıştır. Zira Hz. Ali ile Hz. Peygamber (sav)'in arasında maddî bağlar kadar manevî bağlar da bulunmaktadır. O Hz. Peygamber (sav)'in yeğeni ve aynı zamanda damadı olmasının dışında hem ilk iman edenlerden biridir hem de dört büyük halifenin sonuncusudur. Hz. Ali'nin kişiliği Müslümanlar için örnek teşkil etmektedir. O cesaretinin yanında ilme verdiği önemle de tanınmaktadır. Hz. Peygamber (sav)'in kendi ifadesiyle ilim şehrinin kapısı konumundadır:

Didi ol Fahr-ı Âlem mâh-ı enver

Benim şehir-i 'ulûm kapısı Hayder (s. 21)

Aynı hadis-i şerifi içeren beyit "Cifr İlmi" bölümünde de geçmektedir:

Didi ol Fahr-ı Âlem nûr-ı enver

Benim şehir-i 'ulûm kapısı Hayder (s. 267)

2.3 Allah'ım beni fakir olarak yaşat, fakir olarak ruhumu al, kıyamet günü fakirlerle birlikte haşret.⁷

Pendnâme'de fakirlik konusu bir övünç vesilesi olarak anlatılmıştır. Bu düşünce Hz. Peygamber (sav)'in hadisleriyle desteklenmiştir. İlk olarak Hz. Peygamber (sav)'in kıyamette fakirlerle haşrolmak istediğini belirten hadis iktibas edilmiştir:

Dir idi yâ Rab beni mahşer günü

Zümre-i fakr ile haşr eyle beni (s.23)

2.4. Dünya sevgisi her çeşit hatalı davranışın başıdır. Bir şeye karşı olan sevgin seni kör ve sağır yapar.⁸

Fakirlik konusuyla ilgili iktibas edilen diğer hadis dünya sevgisinin iyi bir şey olmadığına dairdir. Şair bunu şu şekilde dile getirmiştir:

Fahr-i Âlem söylemişdir yâ kişi

Hubb-i dünyâdur günâhların başı (s. 23)

2.5. Dünya mü'minin hapishanesi, kâfirin ise cennetidir.⁹

"Tabiplerin Sözleri ve Fakirliği Doğuran Şeyler" bölümünde yer alan bu hadis-i şerif, mü'minlerin

5 Tirmizî, Menâkıb 19.

6 Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C. 1, s. 235. Hadis No: 618.

7 Tirmizî, Zühd 37.

8 Ebû Dâvud, Edeb 125.

9 Müslim, Zühd 1; Tirmizî, Zühd 12.

dünyada çektikleri sıkıntıların katlanılabilir kılınması ve Allah Teâlâ'nın adaletinin vurgulanması açısından önemlidir. Şair bu hadis-i şerifi şu şekilde ifade etmiştir:

*Risâlet Hazreti didi sözi hak
Fenâda rahat uman kimse ahmak
Fenâda mü'mine olsaydı rahat
Gerek halk olamayaydı ana cennet
Bu fenâ mü'mine zindân olupdur
Ki her baş derdi haddince bulupdur (s. 40)*

2.6. Namaz mü'minin miracıdır.¹⁰

Ahmed Mürşidi "Beş Vakit Namaz" bölümünde birden fazla hadis iktibas etmiştir. Bunlardan ilki bu hadis-i şeriftir. Zira namaz insanı Allah katına yükselten bir ibadettir:

*Dü âlem mü'miniñ oldur sirâcı
Tarîk-i Hakka mi'râcı ve tâcı (s.40)*

2.7. Namaz dinin direğidir. Kim onu terk ederse dinini yıkmış olur.¹¹

Kaynaklarda sık sık zikredilen ve namazın İslam dini açısından önemini çok açık bir şekilde ifade eden bu hadis-i şerifi şair şu şekilde dile getirmiştir:

*İş bu diniñ direğidür bu namâz
Hep 'ibâdet yegrekidür bu namâz (s.41)*

2.8. Bir kimsenin cemaatle kıldığı namazın sevabı, evinde ve çarşı pazarda kıldığı namazdan yirmi beş kat daha fazladır. O kimse abdestini güzelce alıp, sonra sadece namaz kılmak maksadıyla mescide giderse attığı her adım sebebiyle bir derece yükseltilir, bir hatası da silinir. Namazını kıldıktan sonra abdestini bozmadan namaz kıldığı yerde kaldığı müddetçe, melekler ona: Allah'ım! Ona rahmetinle muamele et, ona acı! diyerek dua etmeye devam ederler. O kimse namazı beklediği sürece namazda imiş gibidir.¹²

Aşağıdaki beyitler cemaatle namaz kılmanın önemini, bu ibadet sayesinde küçük günahların affedileceğini ifade eden bu hadis-i şerife dairdir:

*Didi bir dahi ol Sultân-ı Ekrem
Nebîler ser-firâzı şâh-ı a'zâm
Arasında sagîr olan günâhı
Kılır 'afv anları ol Pâdişâhı
Dahi cümle yaramaz işden anı
Hudâ saklar cemâ'atle kılanı (s.42)*

2.9. Her kim beş vakit namazını kılsa, namazı kıyamet gününde ona bir aydınlık, hakkında delil ve kurtuluş olur.¹³

Beş vakit namaz kılmanın her iki dünya için insana huzur vereceğini ifade eden bu hadis-i şerif manen iktibas edilmiştir:

10 Bursevî, C.12, s.267; el-Alûsî, C.8, s.416; er-Razi, C.1, s.243.
11 Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C.2, s.31, Hadis No: 1621.
12 Buhârî, Salât 8.
13 Müsned, II/169.

Ol didi her kim kıla beş vakt namâz

Her dü 'âlem içre kaygular yimez (s.47)

2.10. Cennet anaların ayağı altındadır.¹⁴

“Anne-Baba Hakkı” bölümünde iki hadis-i şerif iktibas edilmiştir. İlki bu hadis-i şeriftir. Şair bu hadisi şu şekilde dile getirmiştir:

Analar ayağı altında cinân

Öyle dimişdir Resûl-i Müste'ân (s.50)

2.11. Allah'ın rızası, anne ve babanın rızasındadır. Allah'ın gazabı, anne ve babanın gazabındadır.¹⁵

Anne-babanın rızasının vurgulandığı bu hadis şair tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

Vâlideyniñ kim rızâsını ider

Hak buyurdu ol beni râzî ider

Cennetime koram anı dir biliñ

Ata ile anayı râzî kılıñ (s.56-57)

2.12. Cebrâil (as) bana komşu hakkında o kadar aralıksız tavsiyede bulundu ki komşuyu varis kılacağımı zannettim.¹⁶

Komşu hakkıyla ilgili olarak dinî kaynaklarda sık sık zikredilen bu hadis-i şerif *Pendnâme*'de “Komşu Hakkı” başlıklı bölümde iktibas edilmiştir:

Cebreil önce didi Peygambere

Komşu hakkını o deñlü Servere

Ol Resûl Ekrem didi zann eyledüm

Komşu vâris ola komşuya didüm (s.59)

2.13. Kadınlarla istişare edin ve dediklerinin tersini yapın.¹⁷

Ahmed Mürşidi *Pendnâme*'sinde pek çok sosyal konuya olduğu gibi kadın ve evlilik konusuna da yer vermiştir. Ancak bu konularda kadına bakış açısı biraz farklıdır. Özellikle günümüz gözüyle değerlendirildiğinde biraz sıkıntılı olduğu bile söylenebilir. Buna bağlı olarak konuyla ilgili iktibas ettiği hadislerin birçoğu âlimler tarafından güvenilirliğinden şüphe edilen hadislerdir. Örneğin bir beyitte;

Ol Resûl Ekrem didi kavli bütün

Sözinüñ 'aksini idiñ avratun (s.70)

demıştır. Yukarıda tamamı verilen bu hadis mevzu'dur. Zira kadına en çok değeri veren dinin peygamberinin böyle bir söz söylemiş olma ihtimali düşüktür.

2.14. Eğer bir kimseye secde edilmesini emrederdim olsaydım Allah kadınlara karşı erkeğe bir hak verdiğini ona secde etmelerini emrederdim.¹⁸

Bu hadis-i şerif ise Hz. Peygamber (sav) ile kızı Hz. Fâtuma arasındaki bir diyalog içinde iktibas edilmiştir. Kadının kocasına itaati ve hizmeti ile ilgili olan bu diyalogun sonunda şair Hz. Peygamber (sav)'in ağzından şöyle demektedir:

14 Nesâi, Cihad 6.

15 Tirmizi, Birr 3.

16 Buhari, Edeb, 28; Tirmizi, Birr 28.

17 Aclûni, *Keşfü'l-Hafâ*, C. I, Hadis No:1529.

18 Ebu Dâvud, Nikâh 40; Tirmizi, Radâ 10.

*Hâlıkından özgeye secde kızum
Câ'iz olsa emr iderdim yâ gözüm
Secde itdirürdüm ere avreti
Tâ ki anuñla bulaydı cenneti (s.75)*

2.15. Ev almadan önce komşu alınız, yola çıkmadan önce yoldaş bulunuz.¹⁹

Ahmed Mürşidi “Zenginlik” bahsinde yol arkadaşlığının önemine dikkat çektiği beyitlerde bu hadis-i şerifi iktibas eder:

*Fahr-i Âlem söyledi gör yol işin
Varmadan yola bulagör yoldaşın (s.102)*

2.16. Müslüman diğer Müslümanların elinden ve dilinden zarar görmediği kimsedir.²⁰

Şair “Haramlar” bölümünde bir Müslümanın taşıması gereken vasıfları ifade etmiştir:

*Elinden ya dilinden ins ü hayvân
Gerek incinmeye pinhân u 'ayân (s.106)*

Bu ifade Hz. Peygamber (sav)’in hadis-i şerifinin şiir şeklinde söylenmiş halidir.

2.17. İnsanlar idarecilerinin yolu üzeredirler.²¹

Ahmed Mürşidi “Devlet Yönetimi” konusunu ele aldığı bölümde idarecilerin verdikleri kararların önemini ifade etmek için bu hadis-i şerifi iktibas etmiştir:

*Hadisinde buyurdu Şâh-ı Sultân
Melik tab'mca yürür râh-ı insân (s. 114)*

2.18. Dünya müminin zindanı, kâfirin cennetidir.²²

Şair, “Devlet Yönetimi” hususunda daha çok Hz. Ömer’in hilafetine örnek vermiş ve dünyaya meyledilmemesi gerektiğini savunmuştur. Bu düşüncesini yukarıdaki hadis-i şerifini iktibas ederek güçlendirmiştir:

*Ol Resûl-i Sadr-ı Âlem söyledi
Mü'mine bu fânî zindândur dedi (s. 117)*

2.19. Cömertlik kökü cennette olan ve dalları dünyaya sarkan bir ağaçtır. Kim cömertliğin dallarından birine tutunursa o cömertliği onu cennete sevk eder. Cimrilik de kökü cehennem ateşinde ve dalları dünyaya sarkan bir ağaç gibidir. Kim de bu ağacın dallarına tutunursa cimriliği onu cehenneme götürür.²³

“Cömertlik” konusunda iktibas edilen bu hadis-i şerifte Hz. Peygamber (sav) cömertlikle cimriliği çok güzel bir benzetmeyle mukayese etmiştir. Ahmed Mürşidi bu hadis-i şerifi aynen nakleder:

*Bir hadîsinde buyurdu ol Resûl
Cân kulağıyla anı diñle oğul
Dir sehânuñ ağacı cennetdedür*

19 Taberani, Mu'cemü'l-Kebîr.

20 Tirmizi, İman 12; Nesâi, İman 8.

21 Aclûni, Keşfü'l-Hafâ, C 2 , s.311, Hadis No:2790.

22 Müslim, Zühd 1.

23 Aclûni, Keşfü'l-Hafâ, C 1, s.450-451, Hadis No: 1469.

*Dalları dünyâyı almış handedür
Ol cehennem içredür buhl ağacı
Dalları dünyâyâ yayılmış ucu
Yapışa her kim bu şâhın birine
Ol çeker ol âdemi menziline (s.124)*

2.20. Cömerdin yemeği şifa, cimrininki hastalıktır.

“Cömertlik” konusuyla ilgili iktibas edilen diğer bir hadistir. Bu söz hadis kaynaklarında yer almamaktadır. Ancak şair bunu Hz. Peygamber (sav)'e ait bir hadis olarak nakletmiştir:

*Söylemişdür ol Resûlü bâ-safâ
Var sahîleriñ taâmında şifâ (s.126)*

2.21. Günahundan tövbe eden kimse hiç günah işlememiş gibidir.²⁴

Ahmed Mürşidî bu hadis-i şerifi “Tevbe ve İstiğfar” bölümünde iktibas etmiştir. Manen iktibas edilen hadisler bölümünde yer verdiğimiz diğer pek çok iktibas gibi bu hadis-i şerifin meali de birebir şiirde yer almıştır:

*Ol Resûl-i Fahr-i Âlem söyledi
Bu hadîsi tevbe hakkında didi
Cân u dilden tevbe kılsa bir kişi
Kılmamış gibidir ol 'isyân işi (s.180)*

2.22. Hiç kimse kendi ameliyle felâha eremez. Cennet sahibi olamaz.²⁵

“Tevbe ve İstiğfar” bölümünde iktibas edilen diğer hadis-i şeriftir. Allah Teâlâ'nın lütuf ve ihsanının vurgulandığı ifadelerin ardından Hz. Peygamber (sav)'in dahi ibadetleri dolayısıyla değil Allah Teâlâ'nın keremiyle cennete erişeceği dile getirilmiştir:

*Ol dahi didi cinânımı Hudâ
Tâ'atımla eylemez baña 'atâ
Fazl-ı Bâriyle cinâne varuram
Lutf u ihsân ile anı buluram (s.213)*

2.23. Allah Teâlâ insanlara merhamet etmeyene rahmette bulunmaz.²⁶

Ahmed Mürşidî nefsi dokuz mertebeye ayırmış ve her mertebe için ayrı bir bölüm oluşturmuştur. Bunlardan “Nefs-i Kâmile” bölümünde bu hadis-i şerifi iktibas etmiştir. Zira kâmil olmanın gereklerinden biri de ölüye de diriye de merhamet edebilmektir:

*Hadîsinde buyurdı Şâh-ı Âlem
Nebîler ser-firâzı Mâh-ı Âlem
Rahim kılmasa mevtâyâ fenâda
O kimse merhamet bulmaz bekâda (s.222)*

24 Ebû Dâvud, Vitr 26; İbn Mâce, Edeb 57.

25 Buhâri, C.12, Hadis No:1918.

26 Müslim, Fedâil 66; Tirmizi, Birr 16.

2.24. Kişi sevdiğiyle beraberdir.²⁷

Pendnâme'de toplumsal pek çok konuya yer verilmiştir. Bunların en ilginç olanlarından birisi de “Tütün” başlığıdır. 16. yüzyılın sonlarında Osmanlı topraklarına giren tütün 18. yüzyılda oldukça yaygınlaşmış olmalı ki şair bu konuda insanlara nasihat verme gereği duymuştur. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber (sav)’in bu hadis-i şerifi iktibas edilerek insanlar uyarılmıştır:

Ol didi yarın ola mahşer demi

Haşr olunur sevdiğiyle âdemi (s.244)

2.25. Dine sonradan sokulan her şey bidattir. Her bidat dalalettir ve her dalalet ateştedir.²⁸

Tütünün dinen yasak olduğuna dair ayet ve hadis bulunmadığı için tütün içenlere “bidat” hatırlatması yapılmıştır:

Ol Resûl-i Fahr-ı Âlem söyledi

Sonra benden olma bidat didi (s.245)

2.26. Ehl-i beytimi seven beni sever, beni seven Allah’ı sevmiş olur.²⁹

Hz. Peygamber (sav)’e duyulan muhabbetin öneminin ifade edildiği “Peygamber Aşk” bölümünde iktibas edilen bu hadis-i şerifle Hz. Peygamber (sav)’i sevmenin Allah’ı sevmek demek olduğu vurgulanmıştır:

Hadisinde buyurdu Şâh-ı Âlem

Nebîler sefirâzı Mâh-ı Âlem

Didi her kim beni sever olur yâr

Hudâyı sevmiş olur oldu ebrâr (s.253)

2.27. Yeryüzünde Allah’ın seyyah melekleri vardır. Onlar ümmetimin selamını bana tebliğ ederler.³⁰

Hz. Peygamber(sav) sevgisinin dışında ona salât ve selam getirmenin ehemmiyeti ayrıca vurgulanmıştır. “Salavât” başlığı altında yer verilen konuya dair iki farklı hadis iktibas edilmiştir. Bunlardan birincisi Hz. Peygamber (sav)’e getirilen salavatların melekler tarafından ona ulaştırıldığıyla ilgilidir:

Sen buyurduñ ümmetümden bir kişi

Bir salavât virse baña ol kişi

Hak Taâlâ bir melek halk eyleye

Ol gelüp kabrümde baña söyleye (s.260)

2.28. Dua ile sema arasında bir engel vardır. Üzerime salavat getirince engel açılır, dua yerine ulaşır.

Kaynağını bulamadığımız bu söz de Hz. Peygamber (sav)’e atfedilmiştir. Buna göre duaların kabul olabilmesi için önce salavat getirmek gerekmektedir:

Bir dahi buyurdu Fahr-i Kâinât

Ol nebîler serveri müşkil-küşâd

Didi kim kılun duâlar hûb olr

Perdeler var arada mahcûb olr

Tâ salavât virmeyince ol baña

Vâsıl olmaz ol duâ Hakdan yana (s.260-261)

27 Buhâri, Edeb 96; Müslim, Birr 165.

28 Ebu Davud, Sünnet 5.

29 Müsned, II/288.

30 Nesai, Sehv 46.

2.29. Âlimler önderlerdir, takvâ sahibi kimseler efendilerdir, âlimlerle beraber oturan için dinin kuvvetini artırma vardır.³¹

Hadis-i şerifi rivayet eden râvinin adının dahi verildiği bu hadis âlimlerin önemine dairdir. Şairin sahih olduğunu söylediği bu hadis-i şerifi sahih kaynaklarda bulamadık. Ancak diğer hadis kaynaklarında yer almaktadır.

İbn-i Abbâs rivâyet eyledi

Muhbir-i sâdıkdan anı söyledi

Sahih hadisle?? rivâyet eylemiş

Âlim olanlar emirlerdir demiş (s.277)

SONUÇ

Ahmed Mürşidî, mutasavvıf bir âlimdir. Buna bağlı olarak eserlerini dinî, ahlâkî bir zemin üzerinde vermiştir. Özellikle mesnevî nazım şekliyle yazdığı eserlerinde sade bir dil kullanmıştır. Zira şair, eserlerinde halkı bilgilendirmeyi kendisine amaç edinmiştir.

Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî'nin ahlâkî bir mesnevî olan *Pendnâmesi*'de dinî, ahlâkî ve toplumsal pek çok konuya yer verdiği, hikâyelerle süslediği eserindeki düşüncelerini güçlendirmek için de sık sık ayet ve hadis iktibaslarına müracaat ettiği görülmektedir. Ancak bu iktibasların otuzdan fazlasının yani büyük bir bölümünün hadis-i şeriflerden oluştuğu, bunun yanında sadece on civarında ayete yer verildiği tespit edilmiştir. Hadisleri iktibas ederken “*Ol Resûl-i Fahr-i Âlem söyledi*” ya da “*Hadisinde buyurdu Şâh-ı Âlem*” gibi ifadelerle doğrudan hadis-i şerifi naklettiği, ancak hadisler arasında güvenilirlik açısından herhangi bir ayırım gözetmediği anlaşılmaktadır. Bu yüzden eserdeki hadis iktibaslarında mevzu’ yani güvenilir olmayan hadislere oldukça fazla yer verildiği görülmektedir. Bununla birlikte herhangi bir kaynaktan rastlamadığımız, gerçekten söylenip söylenmediği konusunda ciddi şüpheler bulunan ifadelerin de zaman zaman Hz. Peygamber (sav)’e atfedildiği tespit edilmiştir. Bütün bunlara rağmen sahih kaynaklarda geçen hadis-i şeriflerin sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Bu durumdan; şairin söylemek istediklerini aktarırken, özellikle hadisleri, kaynaklardaki sahihlik durumları açısından ciddi bir tetkike tabi tutmadan ele aldığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen Ahmed Mürşidî'nin *Pendnâme*'si, insanları yaşama dair konularda iyiye, güzele, erdeme yönlendirirken dinin temel kaynaklarını referans göstermesi ve konuyu bu temelde ele alması bakımından dikkate değer bir mesnevîdir.

KAYNAKÇA

Kur’ân-ı Kerim Açıklamalı Meâli (2008), Ankara: TDV Yayınları.

ADAK, Abdurrahman (2012). *Ali Emiri'nin Gözüyle Diyarbakırlı Şairler*, İstanbul: Kent Işıkları.

CANAN, İbrahim (1988). *Kütüb-i Sitte Muhatasarı Tercüme ve Şerhi (I-XVIII)*, Ankara: Akçağ.

EL-ACLÛNÎ, İsmail b. Muhammed (1352). *Keşfü'l-Hafâ*, Beyrut.

Es-SÂLİH, Subhi (1973). *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstılahları*, Ankara: TTK.

KARAMAN, Hayrettin ve diğ. (2008). *Kur’ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, C.I-V, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı.

KARPINAR, Behsat (1999). *Ahmed Mürşidî'nin Pend-nâme'sinin (ilk 5094 beyiti) Tenkitli Çeviri Yazısı ve Metni*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

MERMUTLU, M.Sait (2012). *Diyarbakırlı Ahmed Mürşidî, Pendnâme*, İstanbul: Büyüyen Ay.

31 Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, C 2, s.65, Hadis No: 1746.

TAHİRÜ'L-MEVLEVÎ (1994). *Edebiyat Lügati*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

TÜRKERİ, Seydi (1999), *Ahmed Mürşidî'nin Ahmediyesi (5094'ten sonraki 4463 beyit)*,Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

YENİTERZİ, Yeniterzi (2007). "Anadolu Türk Edebiyatında Ahlâkî Mesnevîler", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi II*, C. 5, S. 10., s. 433-468